GRAMATİKOVA, Nevena (2014). "Yunus Emre'nin Görüşleri ve Bu Görüşlerin Bulgaristan'da Yaşayan Alevi-Bektaşi Topluluğun Değer Sistemine Ve Yaşamına Yansıması". *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması. 26-28 Mayıs 2014*. 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı (TDKB). Eskişehir (http://bilgelerzirvesi.org/bildiri/pdf/nevena-gramatikova.pdf), ss.591-603

Nevena GRAMATİKOVA*

YUNUS EMRE'NİN GÖRÜŞLERİ VE BU GÖRÜŞLERİN BULGARİSTAN'DA YAŞAYAN ALEVİ-BEKTAŞİ TOPLULUĞUN DEĞER SİSTEMİNE VE YAŞAMINA YANSIMASI

1. Önsöz

Tarihsel evrim sırasında farklı uygarlıkların parçası haline gelmiş milletler kendi kültürlerinin ve düşünce sistemlerinin modeli olan şahsiyetler doğurmuştur. Bu şahsiyetler söz konusu milletlerin ruhunda yatan yaratıcı ve entelektüel potansiyelini taşımaktadır. Türk kökenli milletler dünyanın evrensel anlamda düşünce gelişiminde katkıda bulunan birçok şahsiyetler vermiştir. Onlar çeşit kültür alanlarda, siyaset ve felsefe düşüncede katkıda bulunmuştur, evrensel değerleri yansıtan yapıtlar yaratmıştır, türk toplulukların yaşamları üzerinde etkiler yapmıştır. Bu şahsiyetlerin arasında insan sevgisini ve hoşgörüyü temsil eden Celaleddin Rumi-Mevlana, Hacı Bektaş Veli ve Yunus Emre'de vardır.

Tebliğimde Yunus Emre'nin görüşleri ve onların Bulgaristan'da yaşayan Alevi Bektaşi topluluğun dünya bakış sistemine yansıması üzerinde yoğunlaşmamın sebepleri farklıdır. Bunlar kişisel ve araştırma olarak özetlenebilir. İlk önce Yunus Emre'nin kişiliği bir şair ve mutasavvıf düşünürü olarak benim büyük ilgimi çekmektedir. Bunun nedenleri de onun bir belirsizlik, çatışma ve savaş çağı olan 13-ncü ve erken 14-ncü yüzyıllarında evrensel görüşleri içeren güçlü mesajların vaaz etmesidir. Buna bu şiirlerin güzel, anlaşılabilir, etkili bir Türkçe ile yazıldığını da ilave

* Liberal Entegrasyon Vakfı, Sofya, Bulgaristan.

edilmelidir. Yunus'a yönelmemin beni kışkırtan başka bir neden de benim Yunus'u kendi temsilcisi gibi kabul eden ve görüşlerini paylaşan Alevi-Bektaşi geleneği içinden gelmemdir.

Benim Yunus'a doğru uzun ve yavaş yolculuğuma tahrik eden Bulgaristan'daki Türk nüfusun isimlerinin değiştirilmesi ve kültürel geleneklerinin ve kimliklerinin üzerinde yasaklar getirilmesi ve bunun yanı sıra kökenleri için farklı tezler geliştirilmesi oldu (burada Alevi-Bektaşiler de dahil). Bu tezlerin doğru veya yanlış olduğunu anlamak istediğimden Sofya Üniversitesi Tarih Fakültesi'nden mezun olurken sosyo-ekonomik ve dini-kültürel bakımından Osmanlı egemenliği altındaki Bulgar topraklarında vakıflar için bir tez yazmak karar aldım. Bu bağlamda, ilk olarak Sofya Milli Kütüphanesinde Şarkiyat bölümünün katalogunu incelemek zorunda kaldım. Deliorman'da Alevi-Bektaşi geleneğinin geçmişte baba seçilen ailesinden geldiğim için küçükken bizim evde yapılan cemlerde bir-iki kere Yonus ve Aşık Yonuz ismini duymuştum ve bu isim de aklıma takılmış. Ve Oriental Bölümünde Rusça kitaplar katalogu ile çalışırken Yunus Emre için bir kitabın başlığı gözüme takıldı ve aklıma istemsiz çocukluğumda duyduğum Yonus ve Aşık Yonus ismi geldi. Ayrıca kitap benim özüme açıkça yakın bir konuyu işlemişti - Yunus Emre'nin şiirlerinde hümanizm. Böylece benim Yunus'a doğru gezim önceden belirlenmiş oldu. O zamandan beri, Bulgaristan'da Alevi-Bektaşi geleneğinin çeşitli yönleri üzerine ve bu geleneğinin Anadolu Alevi-Bektaşi geleneği ile olan ilişkisi bağlamında onların üzerinde Yunus'un evrensel değerleri içeren bir mistik felsefesi ile bağları olduğuna değinmiştim. Fakat uzun zamandan beri karar aldığım Yunus üzerine bir metin yazmak için işte bu Bilgeler zirvesi sempozyumu sebep oldu.

Türk tasavvuf edebiyatının en önemli temsilcilerinden biri olan Yunus Emre için binlerce sayfalık yazılar yazılmıştır, pek çok araştırmacılar onun şahsiyeti ve şiirleri üzerine odaklanmıştır. Hiç şüphesiz bu da Yunus'un söyledikleri şiirlerin içeriklerinden, onun insanlara ilettiği mesajlardan kaynaklanmaktadır. Pek çok çatışmalarla, farklı etnik ve dini toplulukların arasında gelirimlerle, toplumsal gruplar arasındaki anlaşmaksızlarla dolu olan modern çağda, Sevgi, Hümanizm, Saygı, Hoşgörü kuru, basit ve anlamsız kavramlar gibi görünmektedir belki. Bu nedenle, İnsan sevgisini, bu sevginin kutsallığını, Höşgörüyü Yunus Emre'nin aracılığıyla anlamak bize daha iyi bir dünyaya doğru hareket etmemize yardımcı olacaktır.

Zaman içinde her kültürün ifadesi için yeni fırsatlar ortaya çıkar ve bu fırsatlar da söz konusu kültürün içinde bulunan evrensel

değerlerle ve iletilebilen evrensel mesajlarla ilişkilidir. Bu bakımdan Bulgaristan'da Alevi-Bektaşi topluluğun kültürü evrensel insani değerlerin taşıycısıdır, fakat aslında onlar tüm bu geleneğinin belirleyici kültürel işaretidir. Bu evrensel değerler felsefenin kaynakları kesinlikle bu topluluğun tarafından kabul edilen İslamiyet'e dokunmuş olan tasavvufta aranmak gerekir. Ama bu görüşlerin benimsenmesinde büyük rol Alevi-Bektaşiler tarafından tanınan mistik şairlerin şiirleri ve şiirsel nasihatları oynamaktadır. Evrensel değerler felsefesi yüzyıllardır Bulgaristan'da Alevi-Bektaşiler tarafından kopyalanmış bu geleneğe bağlı şairlerin nefeslerinde parlak bir ifade bulmaktadır ve ayni zamanda bu felsefe onların geleneksel kültür ve günlük yaşamında ve dinsel törenlerinde pratik yankı bulmaktadır. Bu şairler arasında önemli bir yer Yunus Emre kaplar. Ayrıca, Yunusun etkisi doğrudan ve dolaylıdır, çünkü o Alevi-Bektaşi şiirsel-müzik geleneğinin sonraki temsilcileri üzerinde ruhi, görüş ve ifade bakımından büyük teesir yapmaktadır. Bu anlamda Yunus'un Alevi-Bektaşiler üzerinde etkisi iki düzeydedir:

- Önce kendi şiirlerinde dile getirilen görüşle ve fikirlerle yapılan etki;
- İkincisi – bu görüşleri, fikirleri ve söylem biçimi benimseyen Yunus'un takipçileri aracılığıyla (bu grub'a Kaygusuz Abdal'ı, Pir Sultan Abdal'ı, Şah Hatayî'yi, diğer Yunus'ları ve daha birçok şairleri zikredebiliriz) etki.

2. 13-ncü Yüzyılda Anadolu'da Tasavvufi çevreler ve Yunus'un onlarla bağları

Yunus'un şiirlerinde ifade eden fikirleri ve onun davranışlarını anlamak için, şüphesiz önce onun oluştuğu manevi ve sosyal atmosfere değinmek gerekir. Onun tasavvufi mensubiyeti üzerinde şu ana kadar görüş birliği yoktur ve farklı tezler ortaya atılmıştır. Fakat XV-XVI yüzyıllarda toplu ve yazılı hale gelen Bektaşi geleneği Yunus'u kendine bağlar ve kendi manevi ve mistik dairesine koyar. Ayrıca onun şiirsel yeteneğini de Hacı Bektaş Veli'nin manevi nimetinin bir sonucu olarak gösterir. Fakat yine bu yazılı gelenek Yunus Emre'nin doğrudan manevi hocası gibi Tapduk Emre'yi gösterir.[1] Aslında, Bektaşi geleneği Anadolu'da hemen hemen bilinen bütün büyük mistikleri Hacı Bektaş Veli ile ilişkide gösterir – onun müridleri veya ruhani takipçileri gibi. Bu anlamda, Yunus Emre bir istisna değildir.

Buna dayanarak, Alevi-Bektaşi geleneğinin farklı yönlerin araştırmacıları Yunus'u Bektaşiliğe bağlamaktadır. Bu gelenekle ilişkili olanlar daha da ileri giderler ve bundan gurur duyarlar ve onun

böyle bir mensubiyetini hiç sorgulamazlar. Bu bağlamda birçok çalışmalar gösterebiliriz, ama burada yalnız ünlü Fransız türkologu olan Irene Melikoff'tan bir alıntı ile yetineceğiz. O, Bektaşiliğin dinin dış biçimlerine pek önem vermediğini ve Allah'a inanmak için mutlaka cami'ye gitmek, beş vakit namaz kılmak ve oruç tutmak şart değildir. Şüphesiz Bektaşiliğin bu görüşleri Hallac'ın dini-tasavvufi felsefesinden ve Horasan Melameti geleneğinden etkilenmektedir. Ve bu pozisyon da daha Bektaşilik teşkilatlanmış bir dini-mistik biçimi almadan önce Yunus tarafından dile getirilmiştir. Yunus diyor:

Ben oruç namaz içün
Süci içdüm esridüm
Tesbih seccade içün
Dinledim çeşte kopuz

Yunus'un bu sözinden
Sen ma'na anlar isen
Konya minaresini
Göresin bir çuvalduz.
***
Bana namaz kılmaz dime
Ben kılarım namazımı
Kılar isem kılmaz isem
Ol Hak bilür niyazımı

Hak'dan artık kimse bilmez
Kafir Müslüman kimdürür
Ben kılarım namazımı
Hak geçirdiyse nazımı.[2]

Yunus Emre'nin, vefat'ından bir buçuk asırdan sonra yazılmış olan Hacı Bektaş Veli vilâyetnamesinde yer alması, onun popülerliğine ve halk arasında şiirlerinin dolaşımda olduğuna işaretidir. Bunu diğer kaynaklar da destekler. Hacı Bektaş Veli ile manevi bir bağlantısı olup olmaksızın Bektaşi geleneğinin onu kendi çevresine koyması, şahsiyetinin ve şiirlerinin bektaşiler arasında popülerliğinin göstergesidir. Bu Yunus'un Bektaşiler tarafından kendilerinden biri gibi kabul etmelerin işaretidir ve bundan sonra da onun bu kimliğini bu geleneğin mensupları arasında güçlendirmesidir. Bu anlamda, Yunus Emre'nin Bektaşi dini-mistik dairesine yerleştirilmesi onun görüşlerini Alevi Bektaşiler tarafından benimsenmesi ve takip edilmesini meşrulaştırır. İşte bu da onun görüşlerinin Alevi-Bektaşi kültürünün üzerinde etkisi için başlangıç

noktasıdır. Öte yandan, Haci Bektaş Veli Vilayetnamesi Yunus Emre'nin doğrudan manevi hocası gibi Tapduk Emre'yi göstermektedir. Bu yönde Yunus'un şiirleri bu bilgiyi destekler. Onlardan bazı alıntılar burada verelim:

1. *Şeyh ü danişmend ü veli cümlesi birdür er yolı*
   Yunus'duru dervişler kulı ***Tapduk*** *gibi serveri var*
   ******
2. *Yunus esriyüben düşdi sokakda*
   Çağırur ***Tapdug'ına*** *ar gerekmez*
   ******
3. *Yunus sen* ***Tapdug'ına*** *kıl dualar*
   Dime kim ne kılam bu ışk elinden.[3]

Yine Yunus'un bir şiiri çok ilginç bir bilgi bize sunar:

Yunus'a Tapduğ'u Saltuğ'u Barak'dandur nasib
*Çün gönülden cuş kıldı ben nice pinhan olam**

(*Bir başka variantta: *Yunus'a Tapduk'tan oldı hem Barak'tan Saltuk'a*
Bu nasip çün cüş kıldı ben nice pinhan olam)

Türk tasavvuf geleneğinin ve edebiyatının büyük araştırmacısı M. F. Köprülü bu kişiler ve Yunus için kanıtları analiz ettikte, Tapduk Emre'nin Babai tarikatına mensup olduğunu yazar. Ona göre bu konuda Yunus'un şiirlerinde yer alan şeriat hükümlerine hususi bakış ta bir göstergedir.[4]

Aynı zamanda, Yunus'un dini-mistik kimliğinin yalnız Tapduk Emre'nin etkisi altında oluştuğunu düşünmek yanlış olur. A. Gölpınarlı ve diğer araştırmacılar Yunus'un üzerinde Mevlana'nın ve onun mistik düşüncelerinin önemli bir etkisi olduğunu görüşündedir. O, bu tezinde Mevlana için saygıyla konuşan Yunus'un iki beytine dayanıyor:

Mevlana Hudavedgar bize nazar kılalı
Anun görklü nazarı gönlümüz aynasıdır
Mevlana sohbetinde sazıla işret oldı
Arif ma'niye taldı kim biledür ferişte[5]

Yunus Emre'nin belirli mistik akıma mensubiyeti ne olursa olsun, bizim için önemli olduğu şudur – o Anadolu'da zemin bulmuş dini-tasavvufi görüşlerin en önemli ve canlı temsilcilerinden ve dile getirenlerinden biridir. Bu görüşler de farklı mistik çevrelerden kucaklanmıştır – bir taraftan Celaleddin Rumi ve onun çevresinden, diğer taraftan – Tapduk Emre gibi türkmen babalarından ve Hacı Bektaş etrafında oluşan mistik çevrelerden. Tüm bu tasavvuf çevreler için belirleyen unsur İslam dininin daha serbest ve tasavvufi

yorumudur ve bu yorumda Tanrı Aşkı ve onun yaratıklarına karşı aşkı, buradan da hümanizm ve hoşgörüyü içeren fikirlere dayanmaktadır. Şüphesiz Yunus'un vaaz ettiği tüm insanlara ve bütün evrene karşı sevgi onu oluşturan mistik ortamla ilişkilidir. Onun, Mevlana'nın, Hacı Bektaş Veli'nin ve bu tasavvuf anlayışının taşıycılarının görüşlerini benimsemesinde onların da şiirleri ve nasihatları aracı olmuştur. Bu "Gönül Sultanlar"ın şiirlerinden şu alıntıları verebiliriz. Hacı Bektaş Veli'ye şu sözler atfedilmektedir:

Sevgi, muhabbet kaynar yanan ocağımızda
Bülbüller şevke gelir gül açan bağımızda
Hırslar, kinler yok olur aşkla meydanımızda
Aslanlar, ceylanlar dosttur kucağımızda.

Mevlana ise diyor:*"Gel, gel, her ne olursan ol, yine gel! İster kâfir, ister Mecûsi, ister puta tapan ol, gel! Bizim dergâhımız ümitsizlik dergâhı değildir. Yüz kere tövbeni bozmuş olsan da yine gel!"*

Böylece bütün bu fikirler asırlar sonra Avrupa Rönesansını belirlemiş olunca, Anadolu'da Moğol istilaların, savaşların ve çatışmaların çağında bu "Gönül Sultanlar" tarafından dile getirilmiştir. Bu fikirlerle onlar Anadolu'da yaşayan Müslümanların ve hatta Müslüman olmayanlarının gönüllerini de fethetmiştir ve Anadolu'daki Hıristiyan nüfusunun bir kısmının İslamlaşmasına sebep olmuştur. Bu durum birçok araştırmacılar tarafından kanıtlanmaktadır.

3.Yunus Emre ve Alevi-Bektaşi toplulukları tarafından paylaşılan dini-mistik felsefesi

Yunus Emre, Şeyh Muhyiddin İbn Arabî (1165-1240) tarafından sistematik bir şekilde formüle edilmiş Vahdet-i Vücut (Varlığın Birliği) gibi tanımlanan ve Selçuklu devletinde, özellikle yukarıda zikrettiğimiz mistik çevreleri arasında, çok yaygınlaşan mistik felsefesini benimsemiştir. Bu da onu çok güçlü bir hoşgörü anlayışına götürmektedir. Yunus'un kabul ettiği tasavvuf konseptine göre Dış (Zahir) ve İç (Batın) alemi ve bu yönde de Zahir ve Batın İlmi vardır. Allaha, yani Hakikata ulaşmak, Batın ilminin benimsemesiyle olmaktadır. Batın ilminin manası da Varlığın özüne varmak, tüm şeylerin özünü anlamaktır. Bunun yolu da Allah Aşkıdır. Yunus diyor:

'İlim 'ilim bilmekdür 'ilim kendin bilmekdür
Sen kendüni bilmezsin yâ niçe okumakdur
Okumakdan ma'nî ne kişi Hakk'ı bilmekdür
Çün okudun bilmezsin hâ bir kurı emekdür
Okıdum bildüm dime çok tâ'at kıldum dime

Eri Hak bilmezisen 'abes yire yilmekdür
Dört kitâbun ma'nîsi bellüdür bir elifde
Sen elif dirsün hoca ma'nîsi ne dimekdür.
Yunus Emre şiirlerinde "Varlık", "Bilgi", "Aşk", "Ahlak", "İnsan" gibi felsefi konuları benzersiz bir şekilde işlemektedir. Tüm mutasavvıflar gibi o da 4 mertebe kabul eder. Bunlarda Şeriat, Tarikat, Marifet, Hakikat. Dördüncü aşama - Tanrı'nın gizemine ulaşmak anlamındadır. Bunu Yunus şöyle dile getirir:
Kırk bin kırk dört tabâkât meşâyıh evliyâlar
Dört kapıdur kırk makam dem evliyâ demidür.
******
Şerîat tarîkât yoldur varana
Hakîkât ma'rifet andan içerü
******
Evvel kapu şerî'at geçse andan tarikât
Gönül evi ma'rifet 'ışk bakikât içirtde
Bu dört menzildür utan ledün makâmın tutan
Oldur menzîle yiten tamam murâd içinde[6]

Yunus Emre yaşadığı çağda insanlar üzerine büyük etki yapmıştır, fakat onun nasihatları ve sözleri en çok İslamiyet'in daha serbest bir tasavvufi yorumuna bağlı olan Türkmen zümrelerin ve bazı tarikatlara bağlı mutasavvıfların arasında meyveler vermektedir. Onun şiirleri bu insanların zihniyetine yakındır ve onların dünya görüşünün oluşumunda önemli bir rol oynar. Yunus'un ifade ettiği ve Anadolu'da yaydığı görüşler Alevi-Bektaşilerin etik kodundan ayrılmaz bir parçası haline gelir. Yunus'un ve onun, aynı görüşleri paylaşan ve Alevi-Bektaşi şiirsel geleneğini temsil eden takipçileri, karşılıklı yardımlaşmaya ve dayanışmaya, her bir üyeye saygıya, birliğe, beraberliğe dayalı bir topluluk kurulmasında katkıları büyüktür.

Biz Yunus'un Bulgaristan'da yaşayan Alevi-Bektaşilerin dünya bakışının oluşumunda etkisinden bahsederken, onun şiirlerinden bahsetmekteyiz, çünkü biografik bir bağlantıdan söz edilemez. Alevi-Bektaşi toplulukları farklı dönemlerde Balkanlar'a bir kaç dalgada yerleşmektedir ve özellikle bu XIV-ncü yüzyılın sonundan-XVI yüzyılın arasında olmaktadır. Benim kanımca bu topluluklar buraya yerleşirken Yunus'un şiirlerine karşı sevgiyi ve bağlılığı kendileri ile taşımaktadır. Gelenler bu sevgiyi sonraki nesillere iletirler, bu da Yunus'un şiirlerini kopyalamakla ve onları cemlerde okumakla olur. Bu bağlamda bize bir tür tanıklık 15. yüzyılda yaşamış Şeyh Muhyiddin Çelebi tarafından yazılmış *"Hızırname"* yapmaktadır. Şeyh Muhyiddin Çelebi Balkanlar'ı

gezmiştir, bizim kanaatimizce Trakya veya Doğu Rodop bölgesinde yaşamıştır ve Otman Baba çevresi ile ilişkilerde bulunmuştur. Otman Baba ise Bulgaristan'da Alevi-Bektaşi topluluğun önderlerindendir. Bizim görüşümüze göre Yunus'un şiirleri Balkanlar'da Rum abdallar geleneğine bağlı dervişler tarafından bilinmektedir, en azından onların arasında popülerdir.

Şu ana kadar Bulgaristan'da Yunus'un *"Risalet en-Nushiyya"* ve *"Divan"*ını içeren eski dönemlerden kalan yazma eserler bulduğumuz yok. Fakat birçok elyazmalar zaman içerisinde yokolmuştur, diğerleri ise ya bazı kütüphanelere ve arşivlere ulaşmış, ama daha bilinmemektedir, bir başka kısmı ise özel ellere düşmüş. Aynı zamanda Sofya'daki Milli Kütüphanenin Şarkiyat Bölümünün el yazmalar fonu tam olarak bilinmemektedir ve belki de böyle yazmalar ileride bulunur. Ancak Deliorman'da ve başka bölgelerde de Alevi Bektaşiler tarafından yazılan ve kopyalanan nefes teftelerinde Yonus, Aşık Yonuz, Miskin Yonus, Derviş Yonus, Yunus adlarını taşıyan "şairlerin" nefesleri bulunmaktadır. Burada Yunus'un takma adları problemini ve diğer Yunus'lar da olduğu ve onlarla karıştırıldığı meseleyi göz ardı ederek, şunu zikredecez ki - bu şiirlerin bir çoğu Yunus'undur ve bu da onun Divan'ınla karşılaştırılmasında görülür.

Bu tefterlerde yazılı olan Yunus'un şiirleri (onlara nefes diyorlar) sayıca Pir Sultan Abdal ve Şah Hatayî'ninkilerinden daha az, ama hiç şüphe yok ki onlardaki dile getirilen görüşler bu topluluk arasında çok sıkı yerleşmiştir ve adları geçen Alevi-Bektaşi şiirsel geleneğinin temsilcilerinden de benimsenmiştir. Onlar Yunus'un önerdiği değerleri kendi yaşam felsefesinin temeline koymuştur.

4. Yunus'ta ve Alevi-Bektaşilerde İnsan Anlayışı

En yüce değer olarak algılanan İnsan ve tüm insanlığın sorunları Yunus'un şiirlerinde önemli yer kapsar. Yunus'ta Tanrı'ya karşı sonsuz sevgi ve bu sevginin Tanrı'nın bir tezahürü olarak tüm canlılara ve cansızlara karşı sevgiye dönüşmesi Bulgaristan'da yaşayan Alevi Bektaşilerin dünya bakışı sisteminin en önemli ilkelerinden. Yunus'un *"Yaradılanı severiz Yaradandan ötürü"* beyti bu insanlar arasında derin bir etki yapmıştır ve bu anlamda bu ve benzeri Yunus şiirleri topluluğun takipçilerine hoşgörü ve hümanizm talimatında önemli ölçüde bulunmuştur. Bir şiirinde Yunus diyor:

İnsân sıfatı kendü Hak insandadur Hak togrı bak
Bu insânun sıfatına cümle 'âlem hayrânımış

Her kim ol insânı bile hayvânısa insân ola

Cümle yaradılmış kula insân tolu sultânımış.

Bu bağlamda Alevi-Bektaşilerin dini ve görüş sisteminde İnsanın çok önemli yeri ve rolü vardır. Onlara göre İnsan evrenin bir fışkırmasıdır ve burada da Yunus'ta gibi Mansur el-Hallac ve İbnü'l-Arabi'nin panteistik eğilimli tasavvufi fikirlerin etkisi açıktır. Bu mistik felsefesine bağlı olarak onlar her insanda tanrısal özün parçası yattığını kabul ederler. Bundan dolayı bu topluluk için İnsan'a secde etmek ve İnsanı yüceltmek gerekir. Fakat Yunus gibi onlarda İnsanın bu yücelliği eksikliklerden arınmaktan geçtiğini kabul ederler.

Gönül bir mistik sembolü olarak Yunus'un şiirlerinde pek sık rastlanır. Ona göre Gönül Allahın yuvası ve mistik bilginin enstrümanıdır. O saf kalbi kültü telkin eder ve insanı kalbini temizlemesine teşvik eder, eksiklerle mücadelede bulunmakta çağırır. İnsanın kalbi hırs, nefret, gurur ve benlik gibi kötü eksiklerden arınması gerekir. Yunus'a göre bu onu Allaha yaklaştırır. Yunus şöyle diyor:

Gönül Tanrı'nın tahtı
Tanrı gönüle baktı
İki cihan bedbahtı
Kim gönül yıkar ise.

Hayatlarında Alevi-Bektaşiler İnsanın gönlü Allah'ın evi olduğu görüşünü kabul ederler. İnsanın gönlü Beytullah'dır ve Tanrı'nın evi yıkılmaz. Bu nedenle hiç bir insanı kırmamak, insana saygı göstermek lazım, istismar, hakaret etmemektir. İnsanın gönlünü Allah'ın evi gibi kabul ettikleri yönde, onlara göre Mekke'ye haca gitmek şart değil, çünkü Kaabe insanın kalbinde. Burada da Yunus'la paraleller göze çarpar. Yunus'a göre bir iyilik yapmak, bir gönlü neşeli yapmak bin hacdan daha üstündür:

Çalış kazan ye yedir
Bir gönül ele getir
Yüz Kâbe'den yağrektir
Bir gönül ziyareti.

Şiirlerinde Yunus Emre gönül kırmamak fikrini telkin ediyor ve sık sık tekrarlıyor. Bu ilkeyi de Şeriatın yalnız kör ve dış gözetilmesinden üstün görüyor. Bir beytte belirtiyor:

Bir kez gönül yıktınsa
Bu kıldığın namaz değil
Yetmiş iki millet dahi
Elin yüzün yumaz değil

İnsanlara karşı sevgi Yunus Emre'nin gönlünde saklanan en yüce değerdir. Ona göre, sadece insanı ve dünyayı sevmekle Tanrıya

(yani Hakikata) ulaşılabilir. Bu aşk insanın ruhunu ve karakterini yüceltir, kurtuluşa götürür. Gönlün arıdılması bu aşktan geçer. Yunus diyor:*"Aşk gelicek cümle eksikler biter"*. Ayni görüşleri Bulgaristan'da yaşayan Alevi-Bektaşiler de paylaşır.

Yunus'un şiirlerinde yer alan dini-felsefi konsepte göre marifete ve Hakikata ulaşmak ahlaki gelişimden geçer. Yunus hırstan, bencillikten, yalan yapmaktan, ikiyüzlülükten, kibirden arınmak gerektiğini belirtmektedir. İnsana hayatta yön veren ahlaki ilkelerin arasında sevgi, adalet, doğruluk, samimiyet, manevi cömertlik, yücelik, sabır, saygı vardır. Ahlaki bağlamda bencillik, mülkiyet hissi, kibir, küstahlık, ikiyüzlülük, büyüklenmek Alevi Bektaşiler tarafından şiddetle kınandığı eksikliklerdir. Bir alevi-bektaşinin sahip olması niteliklerlerin arasında dürüstlük, tevazu, başkalarına saygı, adalet, insanlara yardımcı olmak, alçakgönüllüktür. Onların hayatta uygulamak gereken bu tür ilkeler nefeslerinde ifade bulmaktadır ve Yunus'un da bu hususta katkısı şüphesizdir. Bir nefeste, bir şey döktüysen, onu doldur, birisini ağlattıysan, onu güldür, birşey aldıysan, onu çevir, deniyor.

Yunus, Mansur Hallacın görüşlerini benimseyerek yardım etmek kutsal bir insanlık görevi olduğuna inanır ve hastalara, yoksullara, sakatlara yardım etmeyi telkin eder. İnsani ilişkilerde saflığın ve sadeliğin korunmasını vaaz eder. Beytlerinde şöyle diyor:

Dünyâyı inanursın rızka benümdür dirsin
Niçün yalan söylersin çün hîç didügün olmaz

Âhret yavlak ırakdur togrulık key yarakdur
Ayrulık sarp firâkdur hîç giden girü gelmez

Dünyâya gelen göçer bir bir şerbetin içer
Bu bir köpridür geçer câhiller anı bilmez

Gelün tanşuk idelüm işi kolay tutalum
Sevelüm sevilelüm dünyâ kimseye kalmaz.

Yunus'un aracılığıyla İslamiyetin Hallac yorumu söz konusu topluluğun temsilcilerinden benimsenmiş ve dayanışma ve yardımlaşma onların geleneksel günlük hayatında bir ilke olmuştur. En azından yakın zamana kadar onlar bu kültürün belirleyici özellikleri idi. Ama maalesef son zamanlarda zamanın değişiklikleri ve baskılarından dolayı bu geleneksel ahlaki değerler de tahribata uğramaktadır. Fakat, bugün küreselleşme çağında, finans ve sosyal

krizlerle dolu zamanda bu fikirlere ve değerlere dönmek daha insanlıklı bir dünya inşasında yardımcı olur.

5. Yunus'ta ve Alevi-Bektaşilerde Hoşgörü

Höşgörü Yunus Emre'nin şiirlerinde temel fikirlerden biridir. Bu da onun mesajlarının sürekliliğini ve sonsuzluğunu belirlemektedir. Bu bağlamda o tüm insanların, din, millet farksızın, kardeşliğini, eşitliğini ister, hangi dinden, mezhepten ve milletten olursa olsun insana saygı edilmesini telkin eder. Bu fikrin kaynağı da Anadolu'da Yunus'un ilişkide olan mistik çevrelerdir. Burada Celaleddin Rumi - Mevlana'nın ve onun çevresinin manevi etkisinden, ve bu anlamda da dolaylı Muhyiddin İbn Arabi'nin etkisinden söz etmekteyiz. Kuşkusuz Yunus'un kişiliğinde bu yönün oluşmasında Hacı Bektaş vilayetnamesinde ve onun şiirlerinde şeyhi gibi gösterilen Tapduk Emre'nin ve muhtemelen Hacı Bektaş'ın da etkisi vardır. Yunus 72 millete bir gözle bakmak, onları eşit görmek, hiç kimseyi düşman görmemek telkin eder.

Yetmişiki millete bir gözile bakmayan
Şer'in evliyasıysa hakıykatte asidür.
****
Yetmişiki millete kurban ol aşıkısan
Ta aşıklar safında imam olasın sadık
Has u am muti' asi dost kulıdur cümlesi
Kime aydıbilesin gel evinden taşra çık
Yetmişiki milletün hem ma'şukı oldurur
Aşıkı ma'şukından ayırmaklık fal değül
****
Bir çeşmeden akan su acı tatlı olmaya
Edebdür yirmek bana bir lüleden sızaram
Yetmişiki millete suçum budur hak didüm
Korku hıyanetedür ya ben niçün korkaram
Din ü milletten geçer ışk eserinden duyan
Mezheb ü din mi seçer kendüyi yoga sayan.

Yunus'a göre dört kutsal kitapların manası insanda gizlidir, onun bir bütün olarak algılanan beden ve zihnindedir.

Tevrat ile İncili, Furkan ile Zeburu
Bunlardakı beyanı cümle vücutta bulduk.

Yunus'un İnsana karşı vaaz ettiği sevgide ayrımcılık yoktur. Ona göre, yeryüzündeki tüm insanlar, din, doktrin, ırk, milliyet, mesleki, coğrafi konum ne olursa olsun, aynı derecede sevilmelidir. O, tüm insanların Allah'ın yaratıkları olduğunu ve onların arasında böyle

bir ayrım yapmamak gerektiğini belirtiyor. Onda, insana sevgi Tanrı sevgisi ile sıkı ilişkidedir, ondan kaynaklanır. Yunus diyor:

Adımız miskindir bizim
Düşmanımız kindir bizim
Biz kimseye kin tutmayız
Kamu âlem birdir bize.

Yunus'ta görülen din, millet, sosyal statü, görüş farksızın hoşgörü, Bulgaristan'da Alevi-Bektaşilerin değer sisteminin vazgeçilmez bir özelliğidir. Bu da belki onların çok kültürlü ve polietnik bir ortamda diğer milletlerden ve dinlerden insanlarla anlaşılır ve barışçıl bir biçimde yaşamanın nedenidir.

Bu topluluğun değer sisteminin başka bir özelliği de onların misafirperverliğidir. Onlar misafir karşılamayı çok iyi bir şey olduğu kabul ederler. Onlara göre misafire karşı iyi, samimi tutum insanı Allaha yaklaştırır. Onların konukseverliği yönde nefeslerden de, seyahatnamelerden de, günlük yaşamlarından da misaller verilebilir. Bazı batı seyyahlar şunu zikrederler: "Bu insanlar, misafirperver ve iyi huylu, tatlı dilli, sakin ve güzel, saygılı bir uslupla konuşurlar."

Yüzyıllar boyunca Bulgaristan'da Alevi-Bektaşilerin değer sisteminin canlılığının korunmasında önemli rol düzenli dini-ritüel toplantılar, yani cemler oynamaktadır. Onlar bu topluluğun temsilcileri arasında ilişkileri güçlendirir, orada aralarında anlaşmazlıkları çözerler, dayanışma ve karşılıklı yardımlaşma duygusu oluştururlar. Bu da günlük hayatlarına yansımaktadır. Onlar faklı işlerde birbirine yardımcı olur, ihtiyaç oldukta yiyecekler paylaşır, hastalara yardım ederler, onları ziyaret ederler. Elbette Yunus'un şiirlerinde vaaz ve telkin edilen görüşler, Bulgaristan'da yaşayan Alevi-Bektaşiler arasında birlik, dayanışma ve yardımlaşma duygusu gelişmesi ve hoşgörünün, insanseverliğin, hümanizmin bilinçli bir şekilde kabul edilmesi için büyük rol oynarlar. Alevi-Bektaşi geleneği yüzyıllar boyunca Yunus'u kendi temsilcisi gibi algılamıştır ve ona saygı göstermiştir, onun görüşlerini kendi değer sistemine adapte etmiştir ve geleneksel kültürünün temeline koymuştur.

Alevi-Bektaşilerin insani değerleri gösteren dünya bakışından ve günlük hayatından daha birçok örnekler verilebilir ve ayrıca Yunus'un dini ve hayat felsefesi ile paraleller yapılabilir. Fakat sonunda şunu belirtmek isteriz ki, Yunus'un da dile getiren bu değerler sistemi, hayatlarını daha çok ahlak ve hümanizmle doldurmaktadır ve yaşam sorunlarını daha kolay üstesinden gelmesine

yardımcı olmaktadır. Bu değerlerin böyle karışık bir zamanda korunması yaşadığımız dünyayı daha adaletli ve insanlıklı yapar.

Notlar:

1. ***Manakıb-ı Hacı Bektâş-i Veli (Vilâyet-nâme).*** *Hazırlayan: Abdülbâki Gölpınarlı. İstanbul, 1990, s. 47-48*
2. ***Melikoff, İrene****. Uyur İdik Uyardılar (Alevilik – Bektaşilik Araştırmaları). İstanbul, 1994, s. 42*
3. ***Yunus Emre.*** *Risalat al-Nushiyya ve Divan. (Abdülbaki Gölpınarlı: Önsöz, Lügat, Açıklama). İstanbul, 1965, Eskişehir Turizm ve Tanıtma Derneği Yayını: 1, s. VII-VIII*
4. ***Köprülü, M. T.*** *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar. Ankara, 1984, s. 266*
5. ***Yunus Emre.*** *Risalat al-Nushiyya ve Divan, Önsöz, s. XXXIV*
6. ***Duran, Hamiye****. Yunus'ta Suluk Sistemi. - Hacı Bektas Veli Dergisi, 2, (Agustos 1997), s. 6*